

tvrdnju koja strogo govoreći i ne spada na predmet, nego je samo usput nadodana na str. 73, a nije točna. Tu naime piše, da je Debretičeво *Kratko skupglegne chiudoredne illiti moralne bogoslovicze* tiskano bosančicom, a radi se o latiničnom izdanju (što pokazuje i sam navedeni naslov, jer se bosančicom ne bi pisalo »skupglegne« i slično!).

Ostala su poglavlja u II., III. i IV. dijelu knjige (str. 117—174), uglavnom iz pera komušinskog župnika Pranjica, posvećena stanju svetišta i župe u bližoj prošlosti i sadašnjosti. Pisana su, kako je to za ovaj dio razumljivo i opravdano, slobodnijim pučkim načinom bez bibliografske dokumentacije, a pružaju dosta cjelovitu sliku stanja i nastojanja da se ono u pastoralnom pogledu unaprijedi.

Oprema je prilično skromna i jednostavna, a ipak ukusna. U tekst je uvršteno desetak crno-bijelih fotografija i nekoliko crteža, koji stvarno nadopunjuju i osvijetljaju iznesene podatke. Na vanjskim se stranama obiju kartonskih korica nalaze uspjele fotografije u boji: na prvoj je detalj lika B. D. Marije sa milosne slike, a na drugoj kondžilsko svetište, a pokraj njega jako umanjena, a ipak dobro raspoznatljiva slika koja se u njemu štuje sa svim likovima i svojim okvirom.

RAZGOVOR S VERDIJEM

Marcello Conati: Interviste e incontri con Verdi, Roma, 1981.

Petar Zdravko Blajić

O knizi opere, pogotovo one klasične, mnogo se je govorilo, osobito prije desetak godina i upravo u to vrijeme opera kao da ponovo kreće u slavodobitni pohod Talijanim hramovima. Što se sve nije pricalo, na primjer cijelom verdijanskom repertoaru i inače talijanskoj belkantističkoj operi, ali praksa i iskustvo posljednjih desetak godina to snažno demantiraju. Talijanska televizija sprema veliku seriju o Verdiju; u Americi tim stručnjaka radi na kritičkom izdanju cjelokupnog Verdijeva opusa; u posljednjih nekoliko mjeseci pojavile su se samo u Italiji četiri velike knjige o Verdiju a o invaziji Verdijevih opera na kazališta širom svijeta, kao i u nas, pogotovo onih manje izvađanih djela svjedoče karteloni i kronike po novinama i specijaliziranim časopisima.

Mario Pieri objavio je knjigu *Giuseppe Verdi, l'immaginario dell'Ottocento*; Massimo Mila *L'arte di Verdi* (o čemu sam pisao u *Sv. Ceciliji*); Giuseppe Tarozzi *Di quell' amor...*, a Marcello Conati *Interviste e incontri con Verdi*.

Frateći talijanski tisak primijetio sam da je najviše zanimanja pobudila upravo ova Conatijeva knjiga u kojoj su na oko 400 stranica donesena direktna svjedočanstva o Verdiju — njih pedesetak na broju, Conati je samo sakupio ono što su razni novinari, pisci, kritičari i glazbenici napisali ili rekli o velikom maestru nakon susreta s njim. Nisu to analize ili refleksije o Verdijevu životu, djelu ili djelima, toga je, kako rekoh, dosta objavljeno, iako su najčešće pojedina djela, njihov nastanak ili izvedba bili vanjski povod tih razgovora i susreta. Dakle, nisu to estetske ili filozofske interpretacije nego, kako kaže Renzo Allegri, izvještaji o tome kako je živio Verdi, kako je izgledao, kako je hodao, kako i o čemu je razgovarao sa susretnicima, kako je primao goste, kako je svirao glasovir itd.

Nije bio baš lagan posao, priznaje autor, sabrati od kojekuda, često i nigdje registrirane izvještaje i intervjuje, pronaći im zajedničku crtu, nit koja ih povezuje a opet poštivati koliko je god moguće kronološki red i sve to popraviti odgovarajućim bilješkama tako da knjiga iako raznolika sadržaja i specifična žanra predstavlja vrijednu povijest, bogatu podacima, činjenicama i do-

gađajima. Svjesni smo da je uza sav autorov trud možda još negdje ostao koji podataka ili razgovor o Verdiju ili s Verdijem koji ovdje nije registriran.

Bilo bi zanimljivo sve te razgovore u ovom prikazu makar i samo naznačiti, sažeti i donekle vrednovati, ali se moram ograničiti samo na neke.

Conati otvara zbirku razgovora razgovorom što ga je s tridesetdvogodišnjim Verdijem, već poznatim autorom opera *Oberto conte di San Bonifacio*, *Nabucco I Lombardi*, *Ernani*, *I due Foscari* i *Giovanna d' Arco*, vodio u svibnju 1845. francuski novinar Escudier. Zapisao je taj novinar u uvodu svoga razgovora: »Krivo su mi opisali Verdijevu narav ocrtavajući ga kao čovjeka ledena karaktera, nekomunikativna i stalno udubljena u svoju umjetnost. Verdi me je primio vrlo srdačno, s puno gracioznosti, rekao bih one francuske, i mene i još neke koji su upali za vrijeme našeg razgovora. Mnogo smo razgovarali o francuskoj glazbi, o skladateljima koji skladaju za pariška kazališta. Poznaje sva naša glazbena djela koju zaslužuju da ih se pozna i očituje živu simpatiju za sve ono što dolazi iz Francuske.« Escudier ga dalje opisuje: »Verdi je tip lijepa mlada čovjeka, kestenjaste kose, plavih očiju, blaga izraza i na momente vrlo živa izraza. Kada govori njegova fizionomija oživljuje; stalna pokretljivost pogleda odražuje raznolikost njegovih osjećaja; sve u njemu otkriva iskreno srce i osjećajnu dušu.« Zanimljivo je svjedočanstvo kipara Dupréa koji je susreo Verdija u Firenci 1847. Verdi se je našao u tom gradu radi postavljanja na scenu *Macbetha*. Dupré izvještava da su o maestru kolali različiti glasovi. »Njegovi neprijatelji govorahu da je kao artist bio vrlo vulgaran i rušitelj talijanskog belkanta, a kao čovjeka nazivali su ga čak medvjedom, punim bahatosti.« Dupré je osobno htio ustanoviti koliko je to o Verdiju istina. Pošao je k njemu i — postali su prijatelji. Maestro je bio vrlo srdačan drug. Za vrijeme boravka u Firenci često su se videvali. »Tvorili smo jedno društvanje od četiri člana: Andrea Maffei, Manara, Giulio Piatti, Verdi i ja. Navečer nam je Verdi dopuštao, sad jednom sad drugom, da idemo na probe *Macbetha*. Izjutra, vrlo često, on i Maffei dolazahu u moj studio. Mnogo je uživao u slikarstvu i kiparstvu i govorio je o tome s neobičnom pronicljivošću. Najviše je cijenio Michelangela. Sjećam se kako se jednom u kapelici kanonika Sacchija divio jednoj pravoj zbirci vrlo vrijednih umjetničkih djela; ostao je tu više od četvrt sata na koljenima u pravom zanosu pred oltarnom slikom za koju se je govorilo da je Michelangelova.«

Dok se nalazio u Parizu 1867. radi proba *Don Carlosa* približio mu se je novinar *Figaroa* Jules Claretie koji ga ovako opisuje: »Visok, solidno građen, atlantovskih pleća . . ., kose duge, četinjaste, guste i nabačene u gustim pramenovima na čelo, brade crne i već nešto prosijede. Dvije duboke brazde uzduž vilica, lice naborano, trepavice guste, izgled prezriv, muški i ponosan, držanje puno izazova kao kakva tribuna.«

Mnogi koji su intervjuirali Verdija pitali su ga za mišljenje o poznatijim pjevačima i glazbenicima. Teško se je Verdi upuštao u izricanje sudova ili u glazbena vrednovanja. Obično je izbjegavao, mimoilazio ta pitanja. Njegovi bi odgovori koji put bili suhi. U kolovozu 1875. Verdi se uputio u Beč da prisustvuje izvedbi svoga *Requiem*a. Intervjuiran od neke bečke revije što misli o njemačkim pjevačima odgovorio je: »Sigurno vam ne manjka glasova. Oni su gotovo sonorniji od talijanskih, ali pjevači smatraju pjevanje gimnastikom. Malo su zaokupljeni usavršavanjem; idu samo za tim da stvore što širi repertoar, u što je moguće kraćem vremenu. Ne brinu se mnogo da u svoje pjevanje unesu lijepog fraziranja; izgleda da se njihova težnja sastoji u tome da u ovu ili onu notu stave što veću snagu. Zato njihovo pjevanje nije poetski izraz duše nego fizički napor njihova tijela.«

Što je mislio o Wagneru? »Što se tiče moga mišljenja o Wagneru, odgovorio je Paulu Fresneyu u ožujku 1886. — pričale su se mnoge priče, ponajčešće lažne. Prema njemu gajim veliko divljenje. On je bio samo on. Imao je nove ideje. Često me pitaju: da li kod Wagnera uopće ima melodije? Kako ne, treba je znati naći. Mogu vam uostalom priznati da više cijenim njegove prve opere od kasnijih i da ništa ne stavljam iznad *Lohengrina*.« Međutim, Italo Pizzi se sjeća jednog razgovora što ga je imao s Verdijem 9. kolovoza 1892. u kojem je maestro govorio o wagnerijskoj glazbi s manjim entuzijazmom.

»Ove i prošle godine imali ste velike glazbe u Torinu: *Walkir* i *Meistersänger* — rekao je skladatelj Pizziju, — ali ona glazba paše njemačkom ambijentu, našem nikako ne paše.«

O Berliozu Verdi je govorio: »Poznavao sam ga dobro. Operu *Osuda* smatram njegovim remek-djelom. Trebao je imati lijep i sreden život, dok je on naprotiv bio nesreden i nesretan cijelog života, a sve zbog svoga melankoličnog karaktera. Bio je velik čovjek, iako njegovu glazbu ne mogu mnogi razumjeti.«

»Gounod, kojega sam dobro poznavao, primjer je delikatnog i fascinirajućeg talenta. Njegov *Faust* je opera prvog reda iako nije mnogo slijedio Goethea kako je to učinio Boito u svome *Mefistofelu*.« »Jučer navečer slušao sam *Wilhelma Tella*. Rossini je bio čovjek. On je bio taj Tell. Imao je kvalitetu koja je nestala, koju nitko od nas više nema: znao je pisati za glasove. Poslušajte samo tercet iz *Wilhelma Tella*.«

Govoreći o Mascagniu u jednom razgovoru s Heinrichom Ehrlichom 1892. Verdi je rekao: »Mascagni je velik talent. Donio je jednu efektanu novost: kratku operu bez nepotrebnog produljivanja. Vidite, naša pogreška bijahu velike i iscrpljujuće opere koje su trebale okupirati čitave večeri. Stalno smo bili prisiljeni kako izmisliti glazbu koja će ispuniti četiri sata; dakle, veliki zborovi koji su često imali male veze sa sadržajem djela, zatim preopširan scenski aparat, solističke arije sa svim vrstama sporednih epizoda... Sada stvari idu naprijed s operama u jednom ili dva čina. On je jak talent s pravom umjetničkom venom, a njegova inovacija bila je sretna, publika ju je s oduševljenjem primila.«

Iz ovog što smo rekli može se naslutiti koliko je u knjizi dogodovština, natuknica, kurioziteti, sudova, oštih i zabavnih, kao i osobnih osvrti koja je Verdi ubacivao u svaki svoj razgovor. Sve nam to daje novu sliku o Verdiju, drugačiju od one u njegovim i najpoznatijim biografijama. »Nasuprot nekakva misteriozna kompozitora, rezervirana, šutljiva, mušćava umjetnika stoji pred nama srdačan, veseo, dobar i ugodan sugovornik. Ličnost vrlo bliska nama, istinitija, ljudskija; i zato na izvanrednom rezultatu ove knjige nemožemo dovoljno zahvaliti autoru Marcellu Conati« — završava svoj prikaz ove najnovije knjige o Verdiju talijanski kritičar iz revije *Gente* Rezo Allegri, dobitnik prošlogodišnje međunarodne nagrade za svoj rad na kritičkom praćenju glazbenih događanja, osobito u Italiji.

NOVE KNJIGE

Andrija Antić: EUHARISTIJA — Krist na žrtvenicima, u nama i među nama, izd. Crkva u svijetu, biblioteka »Radovi« 7, Split, 1982. Autor je sustavno — udžbenički — obradio euharistijsku tajnu naše vjere: dogmatski, pastoralno, životno. — Cijena: 280 din (za bogoslove: 230 din). Narudžbe prima ju: Uprava Crkve u svijetu, Zrinsko-frankopanska 14, 58000 Split — ili autor: Dr. Andrija Antić, Obala palih omladinaca 1, 59000 Šibenik.

Komentari dokumenata II. vat. sabora, 4. sv.: Rudolf Brajčić, Ivan Kopic, Nikola M. Rošćić, Anton Strle, Dimitrije Dimitrijević: DOGMATSKA KONSTITUCIJA O CRKVI — LUMEN GENTIUM, II (4—8. poglavlje *Konstitucije o Crkvi*), Filozofsko-teološki institut, Zagreb, 1981. Cijena: 700 din. — Može se još nabaviti i 3. sv. po cijeni od 450 din. Narudžbe: Filozofsko-teološki institut, 41001 Zagreb, pp 169, Jordanovac 110.

Komentari dokumenata II. vat. sabora, 11. sv.: Ljudevit Rupčić, Ante Kresina, Albin Škrinjar: KONSTITUCIJA O BOŽANSKOJ OBJAVI — DEI VERBUM, Fil. teol. institut, Zagreb, 1981. Cijena: 450 din. Narudžbe: kao gore. Može se također naručiti i 5. svezak.

Tomu Vereš: FILOZOFSKO-TEOLOŠKI DIJALOG S MARXOM, drugo prošireno izdanje, Fil.-teol. institut, Zagreb, 1981. Cijena: 320 din. Narudžbe: kao gore.